

Ткаченко М.М.,
Топчий Т.В.

ЄВГЕН ФЕРДИНАНДОВИЧ ВЕБЕР – ЗАСНОВНИК КАФЕДРИ РЕНТГЕНОЛОГІЇ У КИЇВСЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ІНСТИТУТІ

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м.Київ)

Резюме. Стаття присвячена засновнику і першому завідувачу кафедри рентгенології Київського медичного інституту професору Євгену Фердинандовичу Веберу (1875-1947). Ключові слова: Євген Фердинандович Вебер, медичний факультет Університету Св. Володимира, Київський медичний інститут, кафедра рентгенології.

90 років тому, у 1920 р., у Київському медичному інституті на базі курсу рентгенології була створена самостійна кафедра рентгенології, яку очолив професор **Євген Фердинандович Вебер** (1875-1947). Це була друга кафедра рентгенології на теренах післяреволюційної Росії. Перша кафедра рентгенології була організована у 1919 р. в Інституті удосконалення лікарів в Петрограді і першим професором кафедри було затверджено А.К. Яновського (1865-1942) [8].

Є.Ф. Вебер народився 1 січня 1875 р. у Києві в родині купця, був лютеранського віросповідання. Середню освіту отримав у Київській першій гімназії. У 1898 р. Є.Ф. Вебер закінчив медичний факультет Імператорського Університету Св. Володимира зі ступенем лікаря з відзнакою і був затверджений на посаду позаштатного ординатора терапевтичної факультетської клініки. Після закінчення служби Є.Ф. Вебера залишили професорським стипендіатом кафедри при тій же клініці без утримання терміном на два роки, а потім ще на один рік. На початку 1905 р. Є.Ф. Вебер закінчив іспити на ступень доктора медицини [2].

Є.Ф. Вебер – учень професорів Юлія Петровича Лауденбаха (1863-1908) і Василя Васильовича Чиркова (1845-дата смерті не встановлена). Ю.П. Лауденбах очолював кафедри фармакології і фізіології медичного факультету Університету Св. Володимира, вивчав питання фармакології серцево-судинної системи, дію отрути на кров, матку. В.В. Чирков – учень Г.А. Захар'їна, закінчив медичний факультет Московського університету, завідував кафедрою факультетської терапії медичного факультету Університету Св. Володимира (1886-1904) [5]. Саме В.В. Чирков познайомив Є.Ф. Вебера зі спектрофотометричним методом дослідження крові.

До 1909 р. Є.Ф. Вебер опублікував наступні роботи: 1) “Значение лейкоцитов при заживлении раны и образования рубца” (ро-

бота виконана в лабораторії хірургічної патології і терапії Імператорського Університету Св. Володимира), *Летопись Русской Хирургии*, 1898 р. Ця робота була удостоєна Медичним факультетом золотої медалі.

2) “О регенерации оксигемоглобина из метгемоглобина при первой форме острой метгемоглобинемии” (робота виконана у фармакологічній лабораторії Університету Св. Володимира). Доповідь була представлена у 1908 р. на засіданні фізико-медичного товариства, присвяченого пам'яті професора Ю.П. Лауденбаха. 3) “*Über die Möglichkeit gleichzeitiger quantitativer Bestimmung zweier Gallenfarbstoffe in der Galle mit Hilfe des Spectrophotometers*” (робота виконана у фізіологічному відділенні Київського Політехнічного Інституту, 1909). Опублікована у “*Zeitschrift f. biologische Technik und Methodik*”. 4) “К вопросу об острой метгемоглобинемии” (робота виконана у фармакологічній лабораторії Університету Св. Володимира). Опублікована в “*Университетских Известиях*” (1909) [2].

Остання робота була представлена на Медичний факультет як дисертація на здобуття наукового ступеня доктора медицини. Є.Ф. Вебер присвятив цю роботу “*пам'яті покійного, гаряче улюбленого вчителя мого Юлія Петровича Лауденбаха, під безпосереднім керівництвом якого були проведені справжні дослідження, ґлибоководячий йому, я присвячую цю працю*” [2].

Слід відзначити, що очолював факультетську терапевтичну клініку в той час видатний терапевт професор В.П. Образцов (1851-1920) [5].

Під керівництвом відомих вчених-медиків працював талановитий і серйозний дослідник Є.Ф. Вебер, який не міг зупинитися на досягнутому. Його допитливий розум рвався до нового. І цим новим в ті роки було дослідження людей за допомогою нещодавно відкритих рентгенівських променів. Є.Ф. Вебер високо цінував пророчі слова Вільгельма Конрада

Рентгена (1845-1923), який на питання: "Яке буде значення нового відкриття в медицині?", відповів: "Це буде залежить від самих лікарів". На той час в Києві вже працювало декілька рентгенівських кабінетів. Євген Фердинандович спільно з лікарем В.Г. Бергманом набувають устаткування і відкривають приватний рентгенівський кабінет (1913), який дуже швидко стає Рентгенівським інститутом, де проходять навчання і удосконалення лікарі, які побажали стати рентгенологами. За час існування рентгенівського інституту, який очолювали В.Г. Бергман і Є.Ф. Вебер, в ньому навчалися понад 200 лікарів.

З 1908 по 1914 рр. Є.Ф. Вебер часто відвідує Відень, Берлін, де працювали піонери рентгенології Г. Гольцкнехт (1872-1931), М. Гаудек (1880-1931), Р. Ленк. Проте дослідницька робота не покидає думки ученого. Ще в 1911 р. він, експериментуючи на тваринах, виконує накладення пневмоперитонеуму, а через рік публікує опис цього методу у 20-му томі журналу "Fortschritte auf dem Gebiet der Rontgenstrahlen" під назвою "Про значення введення кисню або повітря в черевну порожнину для експериментальної і діагностичної рентгенології" (с. 322-327).

На XIII Міжнародному конгресі рентгенологів у 1912 р. німецький лікар А. Лорі повідомив про можливість дослідження черевної порожнини за допомогою лапароскопа після введення в неї повітря, абсолютно не вказавши про отримання зображення. Лише у 1914 р. він повідомив про можливість досліджувати органи черевної порожнини рентгенологічним методом після накладення пневмоперитонеуму.

Поза сумнівом пріоритет в цьому питанні належав Є.Ф. Веберу, але відомий московський рентгенолог Л.Д. Лінденбратен в монографії "Искусственный пневмоперитонеум в рентгенодиагностике" (1963) визнав пріоритет за А. Лорі, а Є.Ф. Вебера вважав піонером застосування діагностичного пневмоперитонеуму.

Є.Ф. Вебер займається рентгенологічним дослідженням органів травлення і в цей період видає дві монографії — "Клиническая рентгенодиагностика заболеваний желудочно-кишечного тракта" (1910) і "Клиническая рентгенодиагностика заболеваний печени, селезенки и брюшины" (1914) [1, 4].

На початку першої світової війни (1914-1918) молода медична рентгенологія мала малий досвід роботи у військових умовах. Крім того, положення рентгенології було у край важким. Не вистачало апаратури, недостатньо були підготовлені кадри, а ще і відсутня до-

мога з цих питань з боку Німеччини. Все це зумовило становище, при якому санітарні установи армії були позбавлені рентгенологічної допомоги. Ініціативна група киян поставила питання про необхідність створення такої організації, яка могла б реально допомогти поліпшенню рентгенодіагностики у шпиталях Києва. 5 вересня 1914 р. київською інтелігенцією (викладачами вищих і середніх учбових закладів) була створена «Комісія допомоги пораненим рентгенівськими дослідженнями» на чолі з професором Й.Й. Косоноговим. Через декілька місяців комісія налічувала у своєму складі 80 членів, серед яких було тільки 3 рентгенолога — Л.С. Бланк, Є.Ф. Вебер і Б.Б. Пауль. Робота членів комісії була багатогранною. Є.Ф. Вебер на чолі свого Рентгенівського інституту проводив підготовку лікарів-рентгенологів. З початком першої світової війни Є.Ф. Вебер і В. Бергман прагнуть зберегти цей інститут. Про це свідчать архівні документи. Так, в Державному архіві Києва (ДАК) існує такий запис від березня 1919 р. [3]:

"У президію факультетської ради медичного факультету Київського Університету.

Зважаючи на можливу майбутню евакуацію деяких рентгенівських установ у Києві і з огляду на те, що університетський курс читається на приладах, архівах і матеріалах Рентгенівського інституту (кол. Вебера і Бергмана) прошу президію факультетської ради про залишення інституту у Києві. За зав. інститутом В. Бергман".

Комісія медичного факультету Університету Св. Володимира у складі професорів терапевта О.М. Косткевича (1865-1922), хірурга О.П. Кримова (1872-1954), хірурга М.М. Дітерихса (1871-1941), фізика Й.Й. Косоногова (1866-1922) і приват-доцента Є.Ф. Вебера під головуванням завідувача кафедри спеціальної патології і терапії (1905-1919) професора Г.М. Малкова (1869 - дата смерті не встановлена) від 26 грудня 1916 р. за № 14965 прийшла до висновку:

"1) З причини величезної важливості рентгенології як для цілей діагностики, так і для лікування, викладання рентгенології на медичному факультеті є життєво необхідним.

2) Для правильної постановки викладання необхідно заснувати кафедру рентгенології, як для обов'язкового предмету на медичному факультеті".

Однак, як відзначила комісія, на виконання цього завдання потрібні великі кошти і час. Що ж до підготовки фахівців-рентгенологів найближчим часом, то наявні в Університеті

Св. Володимира установки в рентгенівських кабінетах є незадовільними, приміщення — невідповідними. У зв'язку з цим комісія рекомендувала (рішення засідання Ради медичного факультету Університету Св. Володимира від 23 травня 1917 р.) організувати викладання курсу рентгенології для студентів у 8 семестрі в приватному інституті для наукових досліджень і удосконалення лікарів з рентгенології приват-доцента Є.Ф. Вебера та В.Г. Бергмана (вул. Маріїнсько-Благовіщенська, зараз вул. Саксаганського, буд. 34). Вести курси було "доручено фахівцеві-рентгенологу приват-доценту медичного факультету **Є.Ф. Веберу**" [7]. Однак складна політична і економічна ситуація не дозволила в короткі терміни перейти до створення повноцінної кафедри.

У 1920 р. у Київському медичному інституті, нарешті, створюється самостійна кафедра рентгенології, але слід відзначити, що викладання рентгенології на медичному факультеті Університету Св. Володимира почалося з 1909 р. [9].

Є.Ф. Вебер став ординарним професором, працює над створенням програми по рентгенології. Спеціальним рішенням Вченої ради призначається іспит з дисципліни на 3 курсі. Також він прагне зберегти деякі рентгенкабінети міських лікарень, що є клінічними базами медичного інституту. Це мало дуже велике значення. В цей час з ним працюють асистенти О.Я. Богаєвський (1890–1959) і Ф.П. Богатирчук (1892–1984), здібні рентгенологи, які пізніше стануть відомими ученими і з вдячністю згадуватимуть свого першого вчителя і наставника [10, 11].

Обстановка в країні погіршувалася. Голод, бідність, злидні торкнулися і медичного інституту. Хворих в лікарнях майже не було. Були відсутні медикаменти, білизна, приміщення не опалювалися. Про все це професори говорили на засіданнях Вченої Ради. Директор інституту професор Є.Г. Черняхівський (1873–1938) приймав усілякі заходи для поліпшення становища. Проте, багато співробітників виїжджали в еміграцію. Вважаємо за необхідне привести виписку з архівних документів того часу:

"№ 7 Протокол про кафедру рентгенології. ...позаяк проф. Вебер виїхав на Батьківщину до Польщі, як біженець. 8.11.1921 р.

Ухвалили: доручити проводити практичну роботу по рентгенології О.Я. Богаєвському з 8.11.1921 р., повідомити деканів" [12].

Таким чином, згідно архівним матеріалам професор Є.Ф. Вебер завідує кафедрою рентгенології до 8 листопада 1921 р. [12, 14].

Звіт про роботу інституту за 1922 р. (з 1 січня по 1 липня 1922 р.).

З доповіді директора: "...частина емігрувала за межі республіки (В.К. Линдеман, Є.Ф. Вебер, І.Ю. Руберт)". Там же відзначається: "Дуже важко було подолати психологію деяких професорів, упевнених в тому, що Радянська влада покликана лише руйнувати, а не творити. Тому ця група професорів не тільки не сприяла в роботі, але і гальмувала роботу" [13].

Зараз важко читати ці скупі архівні матеріали. За ними стоїть життя злібних і неординарних людей, які бажали працювати на благо людей, шукали відповідних умов для своєї роботи, але не зважаючи на такий важкий у всіх сенсах період життя Є.Ф. Вебера у Києві, для нього він був найпліднішим.

У 1921 р. Євген Фердинандович отримує австрійське підданство і виїжджає до Відня. Починається нова сторінка його життя. Його призначенням все життя було бути організатором. І він створює і очолює Віденське відділення Наукового рентгенологічного інституту фірми "Siemens-Halske" [6]. Де б не працював Є.Ф. Вебер, він завжди займався підготовкою лікарів-рентгенологів. Створені ним курси отримали високу оцінку з боку практичних лікарів і з великим задоволенням відвідувалися. На жаль, у нас немає повного списку друкованих праць Є.Ф. Вебера, але ми знаємо, що у віденський період свого життя він опублікував праці як науково-дослідного, так і рентгено-технічного напрямку.

Євген Фердинандович писав про те, що рентгенологія не повинна уподібнюватися лише фотографуванню за допомогою рентгенівських променів різних органів і систем. Він вважав, що це клінічна дисципліна, і кожне рентгенологічне дослідження повинне розглядатися у зв'язку з повним клінічним обстеженням хворого. У Німеччині, Австрії, в інших європейських країнах в систему медичної освіти вводиться дисципліна, яка називається клінічна рентгенологія, що створюються нові кафедри. Враховуючи, що Є.Ф. Вебер вже на той час володів великим досвідом організації кафедр і викладання як студентам, так і лікарям Рада медичного факультету Латвійського університету у 1927 р. запрошує ученого знову таки для організації нової кафедри і викладання на ній. Є.Ф. Вебер дає згоду, його обирають приват-доцентом (жовтень 1927 р.), а тодішній міністр освіти Латвії Яніс Райніс затверджує це обрання. У Ризі починається третій період життя, наукової і клінічної діяльності Є.Ф. Вебера. Слід відзначити, що у Ризі жив і колиш-

ний киянин професор Іван Юлійович Руберт (1874-1934), який з 1922 р. очолював кафедру очних хвороб Латвійського університету і став у 1932 р. засновником Латвійського офтальмологічного товариства [5].

Медичною громадськістю все більше висувалася на обговорення проблема необхідності вдосконалення навчання рентгенології. У 1928 р. на Міжнародному конгресі рентгенологів у Стокгольмі широко обговорювалося питання викладання рентгенології на медичних факультетах. Є.Ф.Вебер як делегат Латвійського університету виступив з доповіддю з цього питання.

Доцентський курс працював на базі другої міської Ризької лікарні (нині Республіканська клінічна лікарня імені П. Страдіня). У 1928 р. доцентський рентгенологічний курс медичного факультету Латвійського університету, який очолював Є.Ф. Вебер, перетворюється в Рентгенологічний інститут (кафедру). Разом з Є.Ф. Вебером працюють асистенти К. Бутуліс, С. Лінковіч, Я. Лединьш, П. Нейберг, Я. Земс [6].

Є.Ф. Вебер, в першу чергу, був лікарем і прагнув створити хорошу клінічну базу з сучасним обладнанням рентгенкабінетів. По мірі розширення ліжкового фонду лікарні, відкриття нових відділень Євген Фердинандович і його співробітники добиваються збільшення кількості рентгенодіагностичних і рентгенотерапевтичних апаратів, з'являється апарат для рентгенографії зубів, а також дозиметр для терапевтичного кабінету. Слід відзначити, що апарати були сучасної конструкції фірми "Siemens". На ті часи таке оснащення для викладання рентгенології було чудовим. Ці апарати, придбані завдяки Є.Ф. Веберу, бездоганно працювали аж до 1968 р.

Є.Ф. Вебер щотижня проводив збори асистентів клінік, засідання лікарських товариств, на яких демонструвалися результати складних в діагностичному плані випадків, а також енцефалограми, вентрикулограми, мієлограми, пієлограми, холецистограми, постеросальпінгограми, рентгенограми після накладення пневмоперитонеуму, ретропневмоперитонеуму.

Напочатку 30-х років минулого століття Є.Ф. Вебер висунув положення, що пізніше стали головними в роботі рентгенолога. Перш за все, рентгенолог - високопрофесійний лікар, що має глибокі знання і в інших галузях медицини, самостійно думає, володіє достатніми знаннями, щоб вирішувати складні діагностичні завдання. Крім того, Є.Ф. Ве-

бер вимагав присутності лікарів, що лікували хворих, при рентгенологічному їх обстеженні. Рентгенівські кабінети в лікарні стали консультативними центрами для всіх лікарів. На жаль, багато що з цих цінних положень забуто. Лікарі променевої діагностики перетворилися на "фотографів", що фіксують зображення і не завжди правильно його трактують із-за незнання клінічних проявів захворювання.

Особливу увагу Є.Ф. Вебер приділяв заняттям зі студентами, які він проводив на четвертому курсі - лекції читалися двічі на тиждень, практичні заняття проводилися три рази на тиждень по дві години, а також студентам п'ятого і шостого курсів по два заняття на тиждень по дві години. У групі було по десять студентів. Євген Фердинандович вважав за необхідну умову для успішного навчання - наявність архіву рентгенограм по всіх розділах рентгенодіагностики. Такий архів був створений. На заняттях кожен студент отримував по 5-6 рентгенограм з короткими виписками з історії хвороби, описував ці знімки, а потім всі разом їх розбирали під керівництвом викладача. Окрім вивчення рентгенологами і студентами, що вивчають рентгенологію, клініки різних захворювань, Є.Ф. Вебер вважав за необхідне і вимагав знання патологоанатомічних проявів патологічного процесу. Він прагнув продемонструвати і порівняти рентгенологічні прояви з патологоанатомічними препаратами. Він створив патологоанатомічний музей з препаратами по кістковій, пухлинній і туберкульозній патології. До цих препаратів додавалися і рентгенограми [4].

Є.Ф. Вебер був не тільки видатним рентгенологом, але і висококваліфікованим фахівцем з рентгенотерапії. Хворі на лікування поступали з онкологічного відділення. Є.Ф. Вебер вважав, що не варто проводити рентгенотерапію хворим із запущеними формами рака і віддаленими метастазами, оскільки це дуже обтяжує їх стан. Він проводив курс рентгенотерапії тільки за показаннями, суворо індивідуалізуючи схему лікування, вносячи свої поправки до плану проведення опромінювань. Є.Ф. Вебер опублікував роботу "До питання про променеву терапію рака", а також спільно з патологоанатомом доцентом М. Брандтом статтю про регрес ракових метастазів в кістках.

Латвійський університет неодноразово направляв Є.Ф. Вебера у наукові відрядження до Німеччини, Франції, Швейцарії, Швеції. Він брав участь у міжнародних конгресах.

Рентгенінститут став такою базою для післядипломного навчання. Є.Ф. Вебер в Ризі,

як і в Києві, збирав навколо себе талановитих лікарів, які стали згодом відомими фахівцями Латвії - Пауля Нейберга, Яніса Земзарса, Тихона Білого, Вільгельма Пампе, Яніса Лединьша і ін.

Є.Ф. Вебер був автором понад 35 наукових праць, трьох монографій. Свої роботи він друкував в різних журналах, немала кількість їх надрукована у провідному рентгенологічному журналі "Fortschritte auf dem Gebiet der Rontgenstrahlen". У працях Є.Ф. Вебера висвітлені не тільки питання рентгенодіагностики, але і дозиметрії, методик дослідження і викладання рентгенології. Інтерес представляють

роботи ученого, присвячені аналізу легеневого рисунку в нормі і за умов патології. Він передбачив можливість проведення ангіографії серця і аорти [4].

Є.Ф. Вебер був членом ряду товариств рентгенологів, зокрема член-кореспондентом Німецького товариства рентгенологів, постійним членом Міжнародного товариства радіологів, почесним членом Віденського товариства рентгенологів, членом Паризького і Латвійського товариств рентгенологів.

Помер професор Євген Фердинандович Вебер у 1947 р.

ЕВГЕНИЙ ФЕРДИНАНДОВИЧ ВЕБЕР – ОСНОВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ РЕНТГЕНОЛОГИИ В КИЕВСКОМ МЕДИЦИНСКОМ ИНСТИТУТЕ

Ткаченко М.Н., Топчий Т.В.

Резюме. Стаття посвящена основателю и первому заведующему кафедрой рентгенологии Киевского медицинского института профессору Евгению Фердинандовичу Веберу (1875-1947).

Ключевые слова: Евгений Фердинандович Вебер, медицинский факультет Университета Св. Владимира, Киевский медицинский институт, кафедра рентгенологии.

EVGHENIY FERDINANDOVICH WEBER – FOUNDER OF THE DEPARTMENT OF ROENTGENOLOGY AT THE KIEV MEDICAL INSTITUTE

Tkachenko M.N., Topchiy T.V.

Summary. The article is devoted to Professor Evgheniy Ferdinandovich Weber (1875-1947), the founder and first Chief of the Department of Roentgenology at the Kiev Medical Institute.

Key words: Evgheniy Ferdinandovich Weber, Department of Medicine of St. Vladimir University, Kiev Medical Institute, Department of Roentgenology.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богатырчук Ф.П. Рентгенологический симптом Вебера при начальных карциномах пищевода // Київський медичний журнал. – 1929. – № 4. – С. 17-21.
2. Вебер Е.Ф. Къ вопросу об острой метгемоглобинэмии. – Киев, 1909. – 146 с.
3. ДАК Ф.16, оп. 465, д. 6307.
4. Лединьш Я.Д. Профессор Е.Ф. Вебер // Из истории медицины. Сборник статей XII. – Рига: Авотс, 1980. – С. 161-167.
5. Москаленко В.Ф., Полякова І.М. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (1841-2006). Київ: Книга плюс, 2006. – 304 с.
6. Немиро Е.А., Озолиня З.Я. Из истории кафедры рентгенологии и радиологии Рижского медицинского института // Из истории медицины. Сборник статей XII. – Рига: Авотс, 1980. – С. 93-98.
7. ДАК Ф.16, оп. 465, д. 6166.
8. Материалы по истории рентгенологии в СССР. Под ред. С.А. Рейнберга. – Москва, 1948. – 323 с.
9. Пятый Всесоюзный съезд рентгенологов и радиологов в Киеве 18-23 мая 1928 г. // Вестник рентгенологии и радиологии. – 1929. – Т. 6, вып. 6. – С. 489-530.
10. Ткаченко М.М., Топчий Т.В. Біля витоків київської рентгенологічної школи. Історія кафедри радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О.О. Богомольця у 1917-1941 роках // Наук. вісник НМУ імені О.О. Богомольця. – 2009. – № 2 (23). – С. 233-238.
11. Ткаченко М.М., Топчий Т.В. Забуті імена. Професор Федір Парфенович Богатирчук // Наук. вісник НМУ імені О.О. Богомольця. – 2010. – № 1 (28). – С. 257-261.
12. ЦДАВО Ф.166, оп. 2, с. 422.
13. ЦДАВО Ф.166, оп. 2, с. 442.
14. ЦДАВО Ф.166, оп. 2, с. 444.